

kombinationer. Naturligtvis är det det kända krokodilmärket som ger tröjan mest status, men modellen som sådan sitter på ung eller gammal, barn och vuxen i olika kvalitéer. I dag betraktas den som en klassisk tröja och anses något mer rumsren än en vanligt T-shirt" (s. 45).

Skickligt valda bilder bidrar även till att göra de andra uppsatserna i årsboken intresseväckande. Till dem hör Mats Hellspongs om Publiken. Han ger oss ett långt historiskt perspektiv på idrottens publik med slutsatsen, att likheter mellan vitt skilda epokers publikkultur är större än man föreställer sig. Masspubliken är sig i många stycken helt lik på Circus Maximus och på Råsunda. Det nya i vår tid är däremot massmedias roll och inflytande.

Då jag sätter in Fataburen på sin plats i bokhyllan, bland dess nära nog ovärderliga föregångare, slår det mig, att det visst inte fanns någonting alls om de många idrottmuseer som under senare decennier vuxit upp runt om i vårt land? De blev tydligen totalt bortglömda. Onekligen en miss av bokens i övrigt mycket ambitiösa redaktion. Ej heller nämns idrottshistoriska årsböcker.

Mats Hellspongs bok är kanske ännu vackrare än Fataburen med sitt utsökta omslag och sin sobra grafiska form av Inger och Lena Käberg. Han inleder sin bok med ett yttrande av Sir Francis Drake, det att tävlingslek visserligen inte är det centrala i tillvaron, men att den hör livet till, och att den är ett tidlöst glädjeämne. För den har det i de flesta kulturer funnits tid och rum. En kulturhistoria som inte ger utrymme för den fysiska leken är inte komplett!

Hellspongs ambition är att placera in det gamla bondesamhällets vardag i dess sociala sammanhang under penetrerande av brottning, lyfta sten, komma först, slå trilla etc. Det är ambitiöst, att gå igenom arkiv och litteratur och excerpera uppgifter om alla bondesamhällets idrotter för att sätta in dem i de socialhistoriska och kulturella sammanhangen. Till skillnad från tidigare uttolkare, som Johan Götlind, Carl-Herman Tillhagen, Nils Dencker m.fl. säger han sig dock avstå från att komma in på lekarnas ursprung och kopplingar till forntid och medeltid, men det verkar som han ibland ändå glider in därpå i sitt spårande, inte minst beträffande idrottslekars vandringsvägar. Han säger sig inte heller finna någon möjlighet att redovisa hela bilden av Europas folkliga idrott, men likväl är han på god väg. Det känner man, då man t.ex. läser hans skildring av hur han i Bonn gick igenom primärmaterialet till *Atlas der deutschen Volkskunde*.

På ämnet publik kommer han, liksom i sin uppsats i Fataburen, åter in och anser, att den svenska idrotten huvudsakligen var utanför "det publika ögat". Det var således en väsentlig skillnad mellan den idrott som utövades vid offentliga fester, vid karnevaler, skyttegillen och helgonfester och den som bedrevs hemma i byn på söndagseftermiddagen. Den förra skedde inför publik, den senare utan annan publik än de närmaste grannarna eller arbetskamraterna.

Många fler glimtar kunde ges från den folkliga idrottens tolv kapitel och från de sexton forskarnas uppsatser i *Idrottens själ*, men det torde i alla fall stå klart, att den ena med stor kunskap behandlar idrottslekarna i bondesamhället mot det europeiska perspektivet samt att den andra i mörka och ljusa bilder vill visa vad idrottens själ egentligen är för någonting.

Allan T. Nilson, Göteborg

Pia Höjeberg: *Tröskelkvinnor: Barnafödande som kultur*. Carlssons, Stockholm 2000. 253 s., ill. ISBN 91-7203-941-8.

Med böcker som *Trollmor: Sägner om moderskap*, *KisaMor: En läkekvinns levnadshistoria* och inte minst *Jordemor: Barnmorskor och barnaföderskor i Sverige* har Pia Höjeberg gjort sig känd som en historiskt kunnig barnmorska och intressant författare. I hennes sjunde bok *Tröskelkvinnor: Barnafödande som kultur* är temat barnmorskor och barnaföderskor detsamma, men här vidgas det historiska djupet och det geografiska fältet. I boken rör sig Höjeberg från Hippokrates och Soranos antika texter, via 1800-talets allmogesamhälle fram till vår tid. Hon hänvisar såväl till afrikanska skrifter, som till svenska folksägner och samtida forskningsresultat från antropologi, historia och etnologi. Hon har dessutom intervjuat traditionella barnmorskor i Vietnam, Nepal, Egypten, Indien och Zambia. Till denna eklektiska samling har också fogats en fiktiv historia om den unga kvinnan Onopa från Zimbabwe.

Höjebergs skäl till att röra sig över ett så stort forskningsfält motiveras av hennes önskan att söka efter en gemensam röd tråd i traditionerna kring barnafödande. Hon drar också paralleller mellan sin forskning och den insats som vid förra sekelskiftet i nationalromantisk anda bedrevs för att rädda fädernearvets trosföreställningar och seder. Författaren ser det som sin uppgift att söka rädda vad hon kallar modernearvet.

I van Genneps anda betraktar Højeberg föräldrabilivandet som en övergångsritual, med moment av avskildhet, förvandling och införlivande. Därav förstås både barnaföderskan och barnmorskan som tröskelkvinnor, kvinnor på väg mellan, eller i rituellt ansvar för, sociala, kulturella och personliga transformationer. Højeberg är också inspirerad av Mary Douglas studier om renhet och orenhet, där människokroppen betraktas som en spegling av samhällskroppen. Centrala frågor i boken är därför hur till exempel nyfödda barn, moderkakor, navelsträngar, förlösnings- och menstruationsblod behandlades. Ansågs blodet heligt, farligt eller kontaminerat? Innebar det risker att hantera moderkaka och klippa navelsträng? Vem utförde dessa sysslor och under vilka former?

Boken är uppplagd i tre delar. Den första och mest omfattande delen kallas På trösklar till barnsängsrum. Den består av sju korta kapitel och korresponderar kronologisk med resan från befruktning till föräldrabilivande. I de första fem av dessa kapitel behandlas skilda ämnen som t.ex. kopplingarna mellan åkerbruk och fruktbarhet, nordiska jordemorsägner, finska bastuförlösningsrituella förlösningsredskap, besvärjelser samt vatten-, grod- och ormsymbolik. Det sjätte kapitlet behandlar den blivande faderns roll innan, under och efter förlösning. I det sjunde står barnmorskan i fokus. I vart och ett av dessa kapitel ingår delar av berättelsen om Onopas mammabilivande på Zimbabwes landsbygd.

Bokens andra del, Roster från kvinnorum, bygger på författarens samtal med traditionella barnmorskor på fem platser runt om i världen under åren 1991–97. Varje kapitel utspelar sig i det land där intervjuerna utförts, men de ritualer, praktiker och föreställningar som aktualiseras i barnmorskesamtalen placeras också i vidare historiska och geografiska perspektiv.

Den tredje och avslutande delen består av tre kapitel och kallas Födandet i mytologin. Kapitlet De första gudinnorna, som bland annat behandlar Apollons födelse och Persefonemyten, inleder. Därefter följer ett kapitel med rubriken Onaturliga födslar av heliga män. Här beskrivs hur intellektets framträdande plats i grekisk kultur tagit död på en stor del av den tidigare gudinedyrkan och de myter där barnafödande gestaltats som helig kvinnlig handling. I kapitlet beskrivs också födslarna av flera historiskt kända och mytiska gestalter, t.ex. Buddhas, Marias, Jesus, Heliga Birgittas och Muhammeds födelse. Få av dem som nämns föddes ur sin mors sköte, flera påstås istället ha fötts ur sin mors sida eller ur sin fars huvud.

Kapitlet Från hemligt till offentligt rum avslutar boken. Här görs intressanta och ibland våghalsiga kopplingar mellan mytologi, religion och samtida syn på barnafödande. Højeberg diskuterar bl.a. hur skolmedicinens utbredning osynliggjort och till viss del utplånat traditionella kvinnokunskaper. Hon funderar också över vilka konsekvenser samtida förlösningspraktiker har fått för uppfattningar om kvinnokroppens mytiska och mystiska dimensioner. Dessutom frågar hon sig om inte vår samtids tillit till tekniken kommit att ersätta dåtidens rituella expertis och mytologi.

Tröskelkvinnor är en spännande bok. Speciellt uppskattar jag bokens andra del där Højeberg beskriver sina möten med traditionella barnmorskor. Dessa möten är delvis gestaltade som reseskildringar, där t.ex. korta beskrivningar av författarens egna vedermöder och språkliga missförstånd ingår. Detta ger intervjuerna med barnmorskorna en realistisk och gripande prägel samtidigt som det också riktar uppmärksamheten mot det fantastiska faktum att vi över språkliga, kulturella och sociala barriärer ändå kan kommunicera och förstå varandra.

Tröskelkvinnor är också en mycket rik bok, både vad det gäller information, källor, framställningsstilar och ord. Ibland är detta en fördel, som i kapitel 4 Vägen till Muu. I detta kapitel utgår Højeberg ifrån en bevarad bildsvit från Cunaindianerna i Panamá, som beskriver en schamans resa i en födande kvinnokropp. Den speciella karaktär som denna bildsvit har gör också att kapitlet på ett uppfriskande sätt skiljer sig mycket från de övriga i bokens första del. Här begränsas resonemangen till ett material, en tidsepok och ett geografiskt område. Det blir därför möjligt att fundera kring materialets tillkomst, användningssituation, samt dra intressanta paralleller till andra traditioner och annat material, möjligheter som på grund av författarens eklektiska arbetssätt överlag saknas.

Understundom är på så vis bokens rikedom också dess svaghet. Ur vetenskaplig synvinkel återstår en del att önska när det gäller författarens arbetsmetod. Så kan författaren t.ex. på ett par boksidor röra sig mellan det antika Grekland, Sibirien, mansifolket, muslimska seder och en diffus svensk landsbygdsbefolkning på 1800-talet, samt däremellan göra halt vid "en natt" på obestämd plats. Alltför ofta frågar man sig varifrån en uppgift är hämtad eller varför två företeelser förstås som besläktade när de lika gärna skulle kunna tolkas som varandras absoluta motsatser. Läger man dock de källkritiska kraven åt sidan så är *Tröskelkvinnor* utma-

nande och överraskande läsning som inte minst, och detta menar jag är en stor fördel med boken, får oss att betrakta samtida förlossningsrutiner och ritualer i ett nytt och kritiskt perspektiv. För den som är nyfiken på barnafödande och barnmorskeyrket i andra tider och på andra kontinenter torde *Tröskelkvinnor* utgöra tillfredsställande och intressant läsning.

Susanne Nylund Skog, Stockholm

Barbro Holmdahl: *Tusen år i det svenska barnets historia*. Studentlitteratur, Lund 2000. 214 s., ill. ISBN 91-44-01321-3.

Tusen år i det svenska barnets historia är en postumt utgiven bok. Barbro Holmdahl, sjuksköterska, psykolog och lärare vid Vårdhögskolan i Uppsala, avled 1998, efter att ha slutfört manuset till denna den sista i raden av hennes skrifter om omvårdnadshistoria och människovård. Boken vänder sig till studerande inom vård och skola och till en intresserad allmänhet. Den är faktarik och lättillgänglig, innehåller ett bildmaterial som förstärker tidskänslan och genom texten lyser engagemanget för alla de barn som lämnat endast summariska spår i historiska källor.

"Barnets historia är ingen barnsaga", konstaterar Holmdahl inledningsvis, och det är i första hand barn och föräldrar på samhällets skuggsida som läsaren får möta i boken, ofta i konkreta berättelser: Tioåriga Annika som 1676 målade beskriver sin färd till Blåkulla med grannfrun; den moderlöse gossen Rosenlöf, som i fattigskolan i Uppsala i slutet av 1700-talet först blir slagen döv och sängliggande av läraren och sedan förskjuts från skolan för att han är så full av ohyra; Hustru Häger, som med en sjuk make och åtta barn, 1875 inte får annan hjälp från fattigvården än en soppportion om dagen åt de minsta, eftersom hon anses tillräckligt frisk att försörja familjen. Det är genom återkommande fallbeskrivningar av det här slaget, Holmdahl lyckas levandegöra det omfattande källmaterialet och gång på gång påminna om människoödena bakom statistikens siffror och därmed erbjuda närhet och inlevelse åt läsaren. Att detta är hennes avsikt visar sig också i uppmaningen till läsaren att ta del av skönlitteratur som behandlar ämnet.

Bokens titel formulerar barn i singularis, och "barnet" vi möter i boken är på många sätt ett offer. Barn auktioneras bort, lämnas till ammor eller änglamakerskor, misshandlas, hunsas, utnyttjas, överges och dödas

av vuxna i sin omgivning. Undernäring, infektionssjukdomar, dålig hygien och ohälsosamma bostäder bidrar långt fram i historien till hög barnadödlighet. Men barnet är också föremål för vuxnas omsorger. Mödrar kämpar mot olidliga omständigheter för att kunna ge barnen möjligheter till överlevnad och ett bättre liv; sjuksköterskor och diakonissor viger sina liv åt arbete med de sämst ställda barnen. Till viss del handlar *Tusen år i barnets historia* också om barnets överlevnadsförmåga. Barn bidrog exempelvis till familjens försörjning och var delaktiga i de vuxnas arbetsgemenskap. I städerna bildade föräldralösa barn ligor, som uppfinningsrikt försörjde sig på tjuvnad och tiggeri. Det aktiva, kompetenta barnet är dock sällan synligt i Holmdahls framställning. Jag skulle vilja få veta mer om barns dagliga liv i hemmen, med exempelvis deras strategier för att åstadkomma lindring i arbetet och glädje i vardagen, vilket skildrats i många uppteckningar och av bl.a. etnologen Marianne Liliequist.

Stort utrymme ägnas åt institutioner för barn, från fattigtugorna och hospitalen, som tidigt härbärgerade föräldralösa barn, till en alltmer differentierad institutionsverksamhet med barnhus, korrektionsanstalter och specialhem för olika former av handikapp och sociala problem. Även skolväsendets framväxt beskrivs. Förhållandena för utvecklingsstörda och handikappade barn och barn placerade i fosterhem följs genom historien. De förra har alltid varit de värst utsatta; den första landskapslag som förbjöd utsättande av barn, omfattade endast de friska, dugliga barnen och fortfarande på 1800-talet kunde "behandlingen" av utvecklingsstörda barn bestå av kurer med kräkmedel och framkallande av infektioner. Fosterhemsbarn utnyttjades hårt som arbetskraft, hamnade ofta hos de minst bemedlade som tog dem för förtjänstens skull och länge var samhällets kontroll av fosterhemmen obefintlig. Innan den första adoptionslagen kom 1918 köptes och såldes fosterbarn på annons i dags- och veckotidningar.

Boken är också i hög grad en berättelse om den svenska barndomens gradvisa humanisering. När kristendomen införs överges efterhand utsättande av spädbarn, under medeltiden inrättas de första institutionerna för övergivna barn, lagar stiftas för att skydda barn och ge dem rättigheter, skolväsendet utvecklas, läkare och barnmorskor sprider kunskaper om barnavård och barnarbetet begränsas. Mot slutet av 1800-talet tar utvecklingen fart och samhällets ansvar betonas alltmer. Arbetarrörelsen växer sig stark och ett välfärds-samhälle börjar utvecklas, med en utjämning av klass-